

**СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ЧИТАЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ
MODERN TENDENCIES OF READING ACTIVITY DEVELOPMENT OF
PRIMARY SCHOOL PUPILS**

У статті висвітлюються й обґрунтовуються сучасні тенденції розвитку читацької діяльності молодших школярів за такими напрямками: зміна сучасних моделей (практик) читання, читацьких інтересів дітей під впливом інформаційно-комунікаційних технологій. Окреслено позитивні й негативні чинники впливу екранних технологій на якість читання й розуміння текстів.

Визначено перспективні напрями удосконалення різних аспектів читацької діяльності учнів в умовах розвитку інформаційного суспільства.

***Ключові слова:** молодші школярі, читацька діяльність, читацькі інтереси учнів, читання з екрану, медіатекст.*

В епоху інтенсивного розвитку інформаційно-комунікаційних технологій відбуваються істотні зміни у читацькій діяльності дорослих і дітей.

Читання в широкому соціальному контексті є предметом уваги багатьох міжнародних досліджень. Навчання дітей читати усвідомлюється міжнародною спільнотою не лише як надважливе завдання початкової школи, а як проблема всієї шкільної освітньої системи. Рівень читацької діяльності учнів розглядається як достовірний результат якості навчання в школі.

Читання і письмо, за авторитетним твердженням Всесвітньої організації охорони здоров'я, входить у 12 показників, які характеризують здоров'я нації. Загальновідомо, що у дітей, які багато читають, краще розвинені мовлення, інтелект, логічне, творче мислення, вони володіють здатністю розв'язувати

нестандартні задачі, вільно реалізують себе у спілкуванні серед однолітків, краще розуміють інших. Отже, дитяче читання можна по праву назвати інтелектуальним ресурсом країни, важливим потенціалом ерудованої нації.

У зв'язку з широким доступом дітей і дорослих до екранних технологій, співіснування багатьох медіаресурсів, відбувається переосмислення соціальної, економічної, політичної і культурної ролі читання на паперових носіях, читання з екрану, сприймання прочитаного на слух.

Сьогодні спостерігається динамічне урізноманітнення джерел одержання пізнавальної інформації. Зростає кількість користувачів з кількома точками доступу до Інтернету (стаціонарний комп'ютер, ноутбук, планшетний комп'ютер, смартфон). Це дає змогу людям безперервно знаходитися в інформаційному полі, отримуючи різноманітну медійну інформацію через призму екранного простору.

Такі тенденції в соціальному середовищі не могли не позначитися на різних аспектах читацької діяльності молодших школярів. Відзначається процес трансформації всіх характеристик дитячого читання: його статус, характер, способи роботи з текстом, візуальним матеріалом, читацькі інтереси учнів, мотиви і стимули читання.

Серед трансформаційних процесів у сфері читацької діяльності привертає до себе увагу зміна моделі читання, яку експерти (2, 3, 4, 5, 7, 8) пов'язують із значною питомою вагою читання з екрану (все частіше на екрані мобільних пристроїв), появою «текстів нової природи», «медіатекстів», переважанням так званого «ділового», «прагматичного» читання над читанням «для задоволення», «для душі».

Варто зазначити, що у сучасних дослідженнях тривають дискусії щодо суті зазначених понять, сфери їх застосування і впливу. Наголошується, що *тексти нової природи* – це неусталене поняття, ним називають інші, відмінні від традиційних, текстові структури. Для них притаманні такі ознаки: гіпертекстуальність, ущільнення обсягів (з первинного тексту-оригіналу прибираються словесні структури, які не несуть значного інформаційного навантаження, заміна словесних конструкцій на знакові (малюнки, стрілочки,

графіки), синтез вербальних структур і мультимедійності (звукові композиції, відеофрагменти, мультиплікація), активне використання інфографіки, орієнтування на «дрібні текстові структури», зростання інтерактивності тощо [5, с.104].

Медіатекст – це текст будь-якого медійного жанру (журналістський, публіцистичний, рекламний і т. ін.), завдяки якому здійснюється мовленнєве спілкування у різних медійних сферах (журнали, газети, радіо, телебачення, Інтернет, мобільний зв'язок та ін.). Медіатекст передбачає оперування знаками різних семіотичних систем – мовленнєвих, графічних, звукових, візуальних. Специфіка їх комбінування зумовлена конкретним каналом масової інформації, що використовується для створення і передачі повідомлення [4, с. 27]. Сьогодні медіатекст набув статусу базової категорії у медіалінгвістиці, медіастилістиці, медіакультурі, медіаосвіті [7, с. 4].

Попри різноголосся у трактуванні, більшість учених виділяють спільні ключові ознаки таких текстів: вони інтегрують в єдиному комунікативному смислового просторі різні семіотичні коди: вербальні візуальні, аудіовізуальні та ін. [2, 4, 5].

Як стверджують фахівці, процеси традиційного читання на паперових носіях і екранне читання у подальшому будуть розвиватися паралельно.

Немає поки що і єдиних думок учених світу щодо ефективності, повноти сприймання, розуміння читачами екранних текстів у порівнянні з традиційними, паперовими. Як наголошує автор факторної теорії читання онлайн Джон Макініні, «наука про читання виявилася не готовою до такого стрімкого розвитку подій у галузі створення нелінійних текстів. Жодна з теорій читання ХХ століття не змогла стати основою для навчання читання з екрану»[8, с. 359].

На жаль, ІКТ сьогодні розвиваються набагато швидше, ніж проводяться дослідження, отримуються їх результати. Вчені сьогодні не можуть, наприклад, зробити достовірних висновків про те, який обсяг інформації утримується в довготривалій пам'яті дитини під час екранного читання, яка її кількість

перейде в знання, наскільки такий вид читання буде сприяти розвитку не лише когнітивної, а й емоційної сфери особистості учня.

Фахівці, які предметно займаються питаннями читання з екрану (М. Ю. Казак, Якоб Нільсен, О. С. Романичева, Н. М. Сметаннікова,), дійшли висновків, що така техніка читання, сприймання має свої особливості, порівняно з традиційним. У цьому процесі по-іншому діють механізми зорового сприймання й уваги. Під час такого читання людина вихоплює зором на сторінці екрану лише 5 рядків, повноцінно сприймає 20% текстової й візуальної інформації, більшу увагу вона зосереджує на деталях.

Шведські дослідники вважають, що ми розуміємо більше тоді, коли читаємо на папері, ніж тоді, коли бачимо цей же текст на екрані. Навігація, інші дрібні деталі розпорошують, відволікають нашу увагу від процесу читання. Крім того, тексти почасти не адаптовані до екранного формату.

Найбільш важливі зміни відбуваються в той момент, коли текст стає цифровим. Він втрачає свій фізичний вимір, який є відмінною рисою книжки, і читач втрачає відчуття обсягу і повноти.

Вивчаючи читацькі поведінкові стратегії читачів сучасних інтернет – ЗМІ, українська дослідниця О. В. Гусак одержала з-поміж інших, такі результати: 52% читачів сучасних ЗМІ у соціальних мережах читають повністю текст на сторінці екрану; 34% - читають лише заголовки, а також виділені фрагменти тексту, решта – звертають увагу на фото або читають лише перший абзац. «Тобто зацікавленість читача конкретним матеріалом ще не є гарантією прочитання всього тексту, що зумовлено мобільністю і постійним поспіхом сучасної аудиторії інтернет - ЗМІ, особливостями читання з екрану»[2].

Мета статті: розкрити сучасні тенденції розвитку читацької діяльності молодших школярів під впливом медіаресурсів; окреслити перспективні напрями роботи з удосконалення різних аспектів читання учнів.

Активна і тривала взаємодія учнів з екранними видами продукції дає підстави для тривожних висновків учених про нарощення *від'ємних показників* у розвитку пізнавальних процесів учнів, їхньому мовленні, читацькій діяльності загалом.

Які це показники?

- Фахівці попереджають, що тривале перебування за комп'ютером руйнує волю дитини, знижує концентрацію уваги, зменшує обсяги робочої пам'яті під час читання лінійних традиційних текстів на паперових носіях.
- Яскравий, емоціогенний, динамічний відеоряд, який швидко змінюється, зумовлює миттєву інтерактивну комунікацію, збуджує емоційно-чуттєву сферу дитини, у більшості випадків викликає позитивні емоції. Такий позатекстовий спосіб світосприймання, перевага візуальних символів викликає у дітей трудність під час читання однорідної, лінійної, одностильної інформації, тексту на паперових носіях, де події розгортаються поступово, не досить динамічно, без гострих кульмінаційних моментів. Учні важко тривалий час утримувати увагу. Простіше натиснути кнопку і чекати готових розваг.
- Поглиблене аналітичне читання все частіше підмінюється поверховим (фрагментарним) переглядом текстів, який не дає змоги цілісно, поглиблено зрозуміти і запам'ятати прочитане.
- Обсяги тексту, який сприймається за одиницю часу, істотно скоротилися.
- На фоні очевидного зниження потреби в читанні педагоги, психологи, логопеди відзначають більш пізнє у багатьох дітей оволодіння мовленням, збіднення словникового запасу, зростання кількості дітей з системними мовленнєвими і графічними порушеннями (дислексією, дисграфією), низькою культурою мовлення (сленговий, згрубілий характер спілкування, вживання жаргонізмів і т. ін..)
- Досить невтішні прогнози учених і щодо розвитку образного мислення учнів, творчої уяви. Щоденне перебування перед телевізором, у Мережі, заняття комп'ютерними іграми, які супроводжуються ущільненим яскравим, візуальним рядом, - все це задає готові зорові образи, не потрібно нічого уявляти, все – перед очима. Звичайно, це не сприяє розвитку уяви. Отже, потрібно регулювати взаємодію дитини з

екранними технологіями, урівноважувати ці заняття живим спілкуванням, читанням паперових книжок.

Серед *позитивних впливів* екранних технологій фахівці виділяють розвиток в учнів умінь і навичок роботи з невербальним матеріалом, а саме:

- позитивний вплив на темпоритм дітей;
- миттєве охоплення й усвідомлення змісту невербальної інформації;
- уміння досить швидко переключати увагу, сприймаючи розрізнені смислові фрагменти;
- висока швидкість оброблення візуальної інформації.

Під впливом медіаресурсів певні *зміни відбуваються також і у сфері читацьких інтересів дітей.*

Як засвідчує практика, більш затребуваними сьогодні є дитячі книжки з невеликим обсягом тексту на сторінці і значним його візуальним супроводом. Якщо раніше такі дитячі видання користувалися попитом переважно серед учнів 1-2 класів, сьогодні ця тенденція яскраво виражена і серед молодших школярів 3-4 класів.

Варто зазначити: сучасний читач дещо інший, ніж був ще 10 років назад. З одного боку, – більш ерудований, більш вимогливий, більш мотивований. Помітно зросла кількість дітей, які усвідомлено формулюють свої читацькі запити у бібліотеці.

З іншого боку, в активному полі читацьких інтересів дітей– переважно розважальна, пригодницька література.

Якщо проаналізувати жанрово-тематичні уподобання дитячих творів, яким сьогодні віддають перевагу молодші школярі, то картина тут досить різнобарвна. Хоча виявлені нами тенденції можуть не в усьому збігатися в різних регіонах країни. Адже це залежить від книжкового оточення дитини в сім'ї, комплектування бібліотек, уваги до проведення занять з дитячою книжкою в школі і т. ін.

Перше місце традиційно, як і в попередні роки, посідають книжки пригодницької тематики. Але якщо раніше це були пригоди, у яких головними персонажами були діти, тварини, казкові чоловічки, то сьогодні, під впливом

медіаресурсів, діти в першу чергу надають перевагу книжкам про подорожі у паралельні світи, космічні подорожі. Дуже популярні книжки, у яких герої – лицарі, розбійники, чудовиська, страховиська.

Значним попитом користуються дитячі детективи, фантастика, фентезі. Затребуваними є книжки, на різні теми сучасного життя дітей.

У зв'язку з подіями на Сході нашої країни значно зріс попит на літературу на героїко-патріотичну тематику, історичну тематику (про козаків, козацьку славу, про захисників вітчизни у минулому і сьогодні, про українську армію, героїв АТО, про зброю і т. ін.).

Як і завжди, дітям дуже подобаються веселі гумористичні твори. Набагато вищим у дітей, порівняно з попередніми роками, став попит на науково-пізнавальну літературу з різних галузей знань.

У хлопчиків більшою мірою – це пізнавальна література, у т.ч. енциклопедії, про різні винаходи, відкриття, сучасні технології, види транспорту, космос, древні цивілізації. Діти цікавляться також популярними книжками про фізику, хімію, тваринний світ, про динозаврів, павуків тощо.

У дівчаток – науково-пізнавальні книжки про квіти, інші рослини, книжки про шляхетні манери, різні серії книжок «для дівчаток», «для панянок» і т. ін.

У контексті цього різновиду дитячої літератури все більшої популярності серед юних читачів набирає книжкова серія «Життя видатних дітей». Відзначаємо зниження інтересу дітей до читання народних казок.

«Лідерами» серед українських дитячих письменників-прозаїків були і залишаються В.Нестайко, О.Дерманський, Сергій Гридін, Зірка Мензатюк, Леся Воронина (окремі її книжки), подружжя Сергій і Марина Дяченки, твори Василя Сухомлинського, Юрія Ярмиша, Анатолія Григорука та інших.

Окремо варто сказати про поетичні твори. Хоча поезія загалом і не дуже затребувана, але коли дітям запропонувати вірші Ліни Костенко, Грицька Бойка, Галини Малик, Оксани Кротюк, Григорія Фальковича, віршовані казки Василя Симоненка та інших авторів, вони із задоволенням їх читають.

На жаль, рідко запитують діти твори таких українських дитячих письменників, як Н.Забіла, О.Іваненко, Платон Воронько, Михайло Стельмах,

Анатолій Костецький та ін.. Працівники бібліотек пов'язують таку ситуацію з перевиданням їхніх книжок у достатній кількості. Крім того, мусимо констатувати, що антиреклама у засобах масової інформації про недоцільність включення в активне коло читання дітей творів письменників, яких немає серед живих, також негативно впливає на попит.

Серед зарубіжних письменників особливою популярністю користуються ті, книжки яких порівняно недавно з'явилися на українському книжковому ринку. Серед них: англійські письменники Джеремі Стронг, Іан Вайброу, фінський дитячий письменник Тіма Парвела, норвезька письменниця Анне-Катріне Вестлі шведський письменник Еста Кнутсон французька письменниця Женев'єва Лур'є та ін..

Твори цих митців легко читаються, чимало їхніх книжок - веселі, дотепні, написані з гумором. І, що дуже важливо, з них наші діти у доступній і цікавій формах зрозуміють і засвоять важливі сімейні цінності, поняття дружби, взаємодопомоги, ставлення до природи і т. ін.

У сучасних умовах істотного зниження інтересу учнів до читання, падіння його престижу, зміна медійних пріоритетів спонукає нас до пошуку привабливих, цікавих нових навчальних технологій, які б враховували, задовольняли запити, духовні потреби, пізнавальні інтереси сучасних школярів і стали б впливовим засобом залучення дітей до активної читацької діяльності.

Насамперед варто зазначити, що у вітчизняній педагогічній науці і практиці накопичений багатий, цінний досвід у сфері навчання учнів читати. Найкраще і найцінніше ми маємо зберегти і використати у контексті Нової української школи, незалежно від того, яким буде навчання – інтегрованим чи за предметним принципом.

Ми маємо постійно тримати в полі зору пріоритетні завдання початкової школи, що стосуються, зокрема читацької діяльності: це розвиток повноцінної навички читання, умінь сприймати і розуміти тексти різних видів, мовленнєвий розвиток дітей, уміння працювати з різномірною інформацією.

Сьогодні варто актуалізувати питання індивідуального підходу до учнів під час організації читацької діяльності учнів.

Загальновідомо, що у кожному класі вчать діти з різними стартовими можливостями щодо розвитку у них компонентів читацької діяльності. Отже, обсяг навчального матеріалу з читання, ступінь його складності мають бути індивідуалізованими. Таким шляхом ідуть всі економічно розвинені країни.

У контексті формування навички читання актуалізується розвиток темпу і такого виду читання, як ознайомлювальне (3-4 класи). В умовах зменшення обсягу сприймання тексту за одиницю часу, з одного боку, і посилення інформаційних потоків, з іншого, коли дитина взаємодіє з різнорідною інформацією, представленою як на папері, так і на екрані монітора, вона повинна вміти швидко зорієнтуватися у загальному, фактичному змісті, спираючись на заголовок, зміст окремих абзаців, візуальний матеріал, щоб зробити попередні висновки про текст і визначитися, чи відповідає він меті читання, чи потребує подальшого поглибленого опрацювання. Отже, темп читання, особливо мовчки, ознайомлювальне читання тут мають неабияке значення, інакше дитина не буде встигати, не зможе бути успішною.

Сказане ні в якому разі не применшує цінності й особливої уваги до формування у школярів умінь поглибленого, смислового читання.

У зв'язку із сказаним, потрібно посилити акценти на розвиток в учнів різних властивостей уваги (довільне зосередження, концентрація на заданому, стійкість, швидкість переключення, вибірковість, розподіл, перерозподіл та ін..)

Читання вголос, оволодіння яким відбувається у початковій школі, повинно залишитися в першорядних завданнях початкової школи. Це важливий етап у цілісній системі навчання читання, у т. ч. виразного. Як тільки ми знизимо вимоги, це негативно позначиться на якості читання.

У найближчій перспективі у методиці читання з'являться порівняно нові, недостатньо розв'язані питання. Маємо на увазі виокремлення у мовно-літературній галузі Стандарту загальної початкової освіти (2017 р.) такого важливого напрямку, *як робота з медіатекстами*.

Тут науковців, викладачів, методистів і тренерів чекає копітка робота – підготувати вчителя, а вчитель – дітей до роботи з ними за такими напрямками:

- алгоритм пошуку і виявлення потрібної інформації;

- розвиток умінь розкодувати текстову і візуальну інформації, їх критичний аналіз, оцінка;
- технологія створення власних медіапродуктів;
- комунікація за змістом прочитаного (сприйнятого).

І якщо навчання учнів прийомів пошуку потрібної інформації не викличе особливих труднощів, то під час її оцінки вступають у дію важливі чинники – обсяг попередніх, фонових знань, світогляд, які в кожній дитини різняться. Це впливає на рівень розуміння. Тому надзвичайно важливим для читача є моніторинг якості свого читання, тобто, дитині потрібно весь час відстежувати, що вона знає, що розуміє, чого – не знає, не розуміє, що може бути хибним, недостовірним; де і як це знайти, перевірити.

Отже, розвиток критичного мислення дітей, умінь розрізняти, аналізувати інформацію, - виходить на одне з чільних завдань під час навчання учнів працювати з медіатекстами.

Певного переосмислення потребує також зміст навчального літературного матеріалу. Сьогодні багатьма дослідженнями теоретично доведено та практично апробовано положення про те, що активне прилучення дітей до читання відбувається на матеріалі сучасної літератури, яка відповідає їхнім віковим особливостям. Актуальним і перспективним видається такий методологічний висновок фахівців: «Для розвитку стратегії і підтримки дитини-читача варто запропонувати концепцію дитячого читання на новому методологічному ґрунті, - це повинна бути концепція дитячого читання в інформаційному суспільстві» [1, с.11].

Як показує вивчення читацьких інтересів учнів, дітям важко усвідомлювати твори, зміст яких історично віддалений у часі. Героїко-патріотична, історична тематика сприймається дітьми із задоволенням, якщо це цікаві сюжетні твори, з динамічним розвитком подій. Водночас прозові і поетичні твори, зміст яких потребує відповідного соціального досвіду, фонових знань учнів, а також поезія з дорослої лірики, яка має місце в чинних підручниках для початкової школи, викликає у дітей труднощі. Важкими для опрацювання є більшість байок.

Крім об'єктивних чинників, пов'язаних з особливостями сприймання молодшими школярами окремих жанрово-родових форм художніх творів, досить актуальною є проблема готовності багатьох педагогів до роботи з такими текстами.

У контексті оновлення змісту літературного матеріалу доцільно зробити акценту на механізмі добору творів до уроків роботи з дитячою книжкою, способі їх презентації. Вивчення шкільної практики показує, що у більшості випадків класоводи намагаються пропонувати для опрацювання на таких заняттях інші дитячі твори, але у межах концепції змісту того чи іншого підручника з літературного читання (теми, жанри, автори і т. ін.). Це не зовсім продуктивний шлях, оскільки він недостатньо розширює і враховує читацькі орієнтири дітей, їхні інтереси та уподобання. Книжковий ринок щороку поповнюється новими цікавими виданнями, новими авторами. Ознайомлення дітей з ними сприятиме поверненню дитячої книжки в активне культурне поле сучасного школяра.

Список використаних джерел

1. Галактионова Т.Г. Семиотический подход в приобщении к чтению современных школьников / Т.Г. Галактионова, Т. И. Дормидопова // Чтение детей и взрослых в меняющемся мире: сб. ст. и учеб -метод материалов. – СПб, 2007 — С. 9-15.
2. Галактионова Т. Г. Тексты «новой природы» и новая грамотность // Материалы Международной научно-практической конференции «Педагогика текста». – СПб, 2016 . – С. 13 – 17.
3. Гусак О.В. Основні тенденції поведінки аудиторії сучасних інтернет-ЗМІ/ О. Гусак // Вісник Книжкової палати. – 2014. - № 4. – С. 42 – 45.
4. Добросклонская Т. Г. Медиалингвистика: системный подход к изучению языка СМИ: учеб.пособие/ Т. Г. Добросклонская. - М.: Флинта, 2014. – 264 с.
5. Казакова Е. И. Тексты новой природы: проблемы междисциплинарного исследования// Психологическая наука и образование, - Т.21. - № 4, 2016. - С.102-109.
6. Савченко О. Я. Щоб книга була в житті дитини: вітчизняний і зарубіжний досвід/ Олександра Савченко // Початкова школа. – 2016. - № 5. – С. 22 – 26.

7. Фаткуллина Ф. Г. Медиатекст в современном коммуникативном пространстве // Электронный научный журнал «Современные проблемы науки и образования». – 2015. - № 1-1.
8. McEneaney J. Agent-Based Literacy Theory // Reading Research Quarterly. — 2006. — Vol. 41. — № 3. — P. 352—371.

Valentyna Martynenko

MODERN TENDENCIES OF READING ACTIVITY DEVELOPMENT OF PRIMARY SCHOOL PUPILS

The article enlightens and proves modern tendencies of reading activity development of primary school pupils in such directions: change of modern models (practices) of reading, reading interests of children under the influence of information and communication technologies. The essence of concepts is revealed: “texts of new nature”, “media text”, “reading from screen”.

Positive and negative aspects of influence of screen technologies on the quality of reading and understanding texts are outlined. Positive influences include the development of skills and abilities of pupils to work with non-verbal material, namely: positive influence on tempo-rhythm of children, instantaneous coverage and awareness of the content of non-verbal information; the ability to quickly switch attention, perceiving disparate semantic fragments.

Among the negative indicators reducing concentration of attention, reducing the volume of work memory, reducing the volume of text perceived per unit time, fragmentary, surface perception of the content, negative influence on the development of creative attention, image thinking, dyslexia, dysgraphia are pointed out.

The changes in the development of reading interests of primary school pupils in comparison with previous years are analyzed: priority topics, genres, favourite heroes, author preferences.

The perspective directions of work on development and perfection of various aspects of reading activity are determined: individualized reading training, which takes into account various initial opportunities of children; updating of the content of

literature material taking into account the contemporary interests of students, their readers' needs in the conditions of the information society; intensive development of various properties of attention during reading; development of productive method of working with media texts; acquaintance of students with algorithms of information search in different information sources.

Key words: primary school pupils, reading activity, reading interests of pupils, reading from screen, media text.